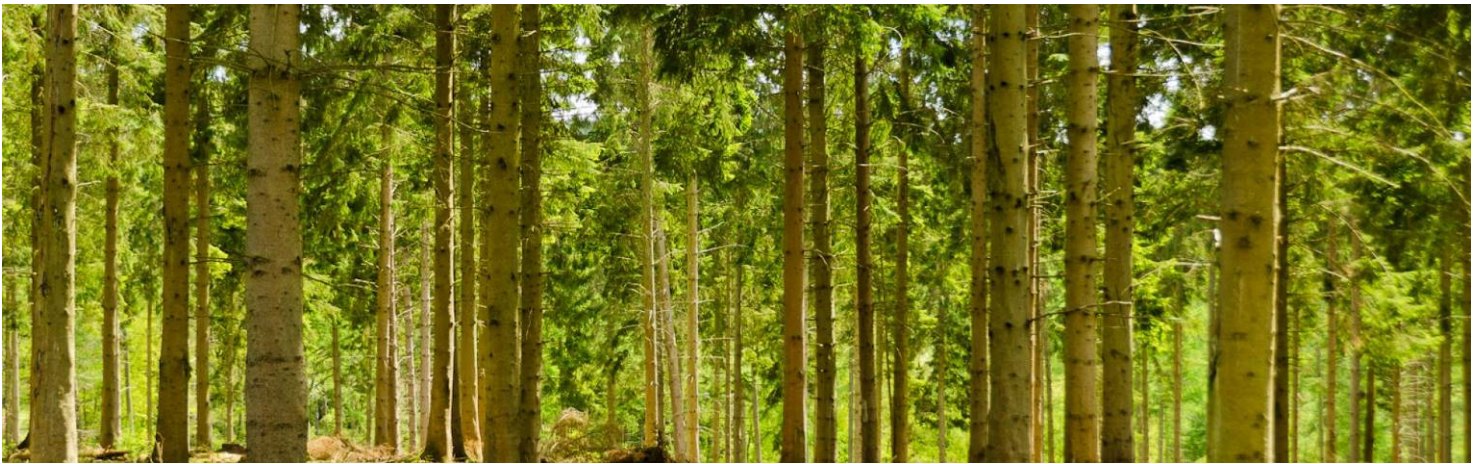

Bosc i societat

La percepció social del bosc, és dinàmica com el mateix bosc, canviant en el temps, i diferentment segons cultures i civilitzacions

Ciències ambientals - 14/02/2018 - Martí Boada Juncà

Hi ha consens generalitzat en reconèixer que si una cosa caracteritza a la societat actual, és la seva dinàmica, la capacitat de canvi constant, tot va més de pressa, alguns autors apunten que aquesta acceleració dels processos, respon més a la segona llei de la termodinàmica que a factors socials estrictes.

Fa tot just un parell de dècades que estem de manera generalitzada a l'era digital, sota l'imperi d'unes tecnologies que usem massivament, i que sovint no governem. Els artefactes tecnològics es modifiquen en poc temps, el coneixement científic, està en transformació constant. Les dinàmiques de canvi afecten també el camp del pensament i de la percepció social.

El tema que ens ocupa, el bosc conceptualment, no s'escapa d'aquesta dinàmica. La percepció social del bosc, és dinàmica com el mateix bosc, canviant en el temps, i diferentment segons cultures i civilitzacions. Reconeixem que el bosc i l'arbre són portadors intemporals d'aspectes culturals tan antics com la mateixa humanitat.

La lògica modèstia espacial d'aquest article, elimina qualsevol temptació de fer un corpus sistemàtic de la significança del bosc i dels arbres al llarg de la història de la humanitat, sense renunciar però a una succinta aproximació, al que considerem fets indicadors de punts d'inflexió històrica remarcables per ajudar a entendre la dinàmica dels boscos avui.

El bosc i l'arbre ha estat punt de trobada compartit per totes les civilitzacions i cultures del món. L'arbre, de manera específica, ha representat el pont entre el cel i la terra, entre els déus i els humans. La percepció del bosc ha pogut presentar, i actualment ho fa, el pas entre una vella i una nova era.

Alguns autors com Urteaga, anoten que hi ha hagut cultures i fases històriques dendrofòbiques, períodes que els boscos foren considerats miasmes, indrets insalubres, no governats, refugis de malfactors i de personatges marginals.

Un exemple de dendrofòbia política es documenta a la meitat del segle XVI, quan el virrei castellà García de Toledo, a Catalunya, mana cremar tots aquells boscos per on passa un camí de pas important, tipus camí ral. Segons l'historiador J. Regla, Catalunya amb aquesta dràstica mesura, cremaria durant mesos, l'impacte de la qual, segons aquest autor, provocaria una continuada i intensa sequera, que afectaria de manera molt important als principals rius del país. L'aplicació

d'aquesta pràctica, és una decisió d'evident significació política. Aquest polític de Felip II, aspira a posar fi a un moment històric de forta tensió social, perquè el país pateix d'un enfrontament entre dos bàndols --els nyerros i els cadells--, i el bosc representava un espai de refugi, per acollir els grups en conflicte i al marge de la llei.

Amb totes les variables civilitzadores que es puguin matissar, el bosc ha estat i es considerat un llegat. Per algunes cultures, és també la representació de la llar de l'ànima humana. De forma generalitzada el bosc ha estat essencial com a recurs llenyer, fuster, glaner, com espai mitològic, religiós, amb l'arbre com temple. Espai també d'inspiració literària, poètica pels autors romàntics i espai de recreació pictòrica i artística.

Actualment, en el context de crisi ambiental, la seva significança és diàfana en la prestació de serveis ambientals, funció social i pública, en els camps de la recerca del canvi global i en la pedagogia ambiental.

Tanmateix la necessitat d'ordenar els usos del territori ve de molt antic. El dret romà regularitza l'ús del territori, amb documents com l'ordenament de Cató i les obres de Columela --qui publicarà el primer tractat d'arbres, *De arboribus*-- , inspirades en Cató i en Varró.

Estrabó en la seva obra *Geografikà*, fa una primera citació sobre l'estat dels boscos ibèrics, afirmant que són densos. Plini el Vell, en la seva àmplia *Història Natural*, parla de la importància de conservar els boscos.

Documentat per Bauer, al segle IX, apareix un document visigòtic, *Captillare de villis*, inspiració del dret germànic, on s'indica que, els boscos, s'han de gestionar per evitar abusos i les hisendes s'han de repoblar (sic) incorpora un llistat d'espècies d'arbres d'interès social, que han de ser afavorits, espècies amb valors fruiters, alimentaris, curatius, fusters, llenyers, etc.

Als inicis del segle XVII, Joly, arquebisbe de París i conseller del rei de França, en un llarg i pesat viatge de París a Barcelona descriu la impenetrabilitat dels boscos catalans i les males condicions dels camins a partir del moment que travessa les Corberes, límit del principat de Catalunya, abans del Tractat dels Pirineus.

Remarcable la importància que dona al que ell anomena «tercer roure» (referint-se a l'alzina surera, que per ell és un «roure» que desconeixia, queda captivat per aquest arbre, doncs remarca que "s'explota sense tallar!" (la pela), un reflexió que es podria considerar «sostenibilista», avant la lettre).

Un sostenibilisme que naixeria això sí, amb un altre nom. En les etapes més inicials del món forestal, ho faria inspirat per Karłowicz, i seria de la mà de Cotta, formulant la dasometria, com una primera ciència que permetrà quantificar la producció primària dels boscos, per tal de poder-ne determinar l'extracció per dessota d'aquesta producció primària. Impulsarà aquesta disciplina amb la creació de la primera escola forestal de la història a Tharandt (Alemanya). Cal no oblidar que Cotta, serà un actor destacat, de les tertúlies participades per ell mateix, amb Goethe i Alexander Humboldt, pare remot de l'ecologia moderna. Alguns autors situen en aquest escenari, un dels principals focus documentats del conservacionisme modern. Cotta i la seva escola, formulen acadèmicament una ciència que ha d'ensenyar a comprendre que en matèria de boscos no s'ha d'estirar mai més el braç que la màniga. Goethe en aquell context proclamava, que la natura ens retorna amb escreix el què nosaltres li arremetem.

Amb aquesta succinta aproximació històrica, orientada cap a la comprensió de l'escenari conceptual del món de les percepcions del bosc, en una línia de punts d'inflexió històrica, es vol contribuir a entendre l'estat i les dinàmiques dels boscos actuals.

Acabem citant un document del darrer terç del segle XVIII, el decret del marquès de l'Ensenada, pel qual per refer les delmades masses forestals peninsulars, de resultes del consum navilier, Ensenada decreta que a cada universitat (actualment ajuntaments), abans no acabi l'any, tots els ciutadans adults, ha de plantar tres arbres. Primera acció de restauració forestal, que no repoblació, documentada.

A partir del segle XIX fins als nostres dies, la dinàmica social, econòmica i energètica es caracteritzarà per una complexitat que trobarà en els paisatges i en la forma més madura d'aquests, els boscos, una clara expressió d'aquests processos.

Boscos i societat del segle XXI

Feta aquesta breu perspectiva hermenèutica, avui en dia, el paisatge es considera com una expressió, híbrida d'història social i d'història natural. Aquesta perspectiva acaba amb la visió clàssica que estableix que la natura va per un costat i la societat per un altre. Al respecte, asseverava Margalef, «es tracta de saber si considerem que els humans estem dintre o fora d'ella». L'eterna dicotomia entre els antropocentristes, que consideren de manera ptolemaica que els humans estem en el centre de la creació i la natura està posada al nostre servei, esdevenint dominadors i controladors d'aquesta, i per contra, la biocentrista que considera, que som un modest homínid, que no pot saltar-se les lleis de la natura.

L'entorn que ens suposa l'escenari existencial, té el bosc com a protagonista molt essencial. Cal considerar que aquest, intensament

dinàmic, no és una foto fixa, tal com a vegades sembla entendre's des dels opinadors públics. El bosc no és un patrimoni arquitectònic, material i inorgànic, ben al contrari, es tracta d'un sistema viu molt complex, continuament canviant.

El bosc pot fins i tot marcar un canvi d'era. Contemporàniament s'entén que és una expressió d'història natural i d'història social, un híbrid. Albelda descriu que a Kinberley, Austràlia, la cultura local entén el bosc com una escriptura, una escriptura que la saben llegir, en coneixen l'alfabet.

A escala de país, nosaltres subscrivim la percepció que el paisatge, i el bosc com a variable, és cal·ligràfic, fins i tot literari, ell mateix s'escriu amb les formes cal·ligràfiques que mostra de la seva estructura. Ell mateix s'autoescriu. I expressa, almenys en part, el model econòmic, energètic, cultural i social vigent, com indica Turner. El paisatge i la seva variable més madura, el bosc, és la resultant d'una equació complex: forces inductores de caràcter biofísic, creuades per les forces inductores de caràcter socioeconòmic, o millor socioenergètic, donen com a resultat, el paisatge real, el que tenim davant nostre i que podem contemplar amb els nostres ulls.

En una part de les forces inductores, les biofísiques, no les controlem els humans (pluja, temperatura, humitat, etc.), però sí que intervenim en les forces inductores socioeconòmiques (lleis, economia, model energètic, etc.). Per tant, en l'equació hi ha una part, la biofísica, que té una fracció notòria de governabilitat complexa. Actualment, però, els boscos pateixen d'un impacte pertorbador molt rellevant, l'escalfament global.

En el cas de Catalunya, si tan sols actuessin les forces inductores biofísiques, la natura en sentit estricte, el 90% del territori seria bosc. A partir del neolític, cada m2 de conreu i de pastura, ha estat obtingut a partir de la rompuda d'un equivalent de bosc.

Aquesta nova força induïda pels humans, el canvi climàtic, sobre el que hi ha certitud científica incontestable, llevat d'algun governant mundial de comportament inquietant, ens porta a una situació forestalment desconeguda. Una nova era, una nova generació de boscos diferents, en la que la mirada humana semblaria no haver-hi trobat, encara, les diòptries adequades per comprendre la complexitat de les dinàmiques del bosc el segle XXI.

Els boscos actuals, alguns d'ells amb baixa gestió, i atès els diferents processos socioenergètics, amb l'arribada a partir dels anys seixanta dels nous combustibles --els hidrocarburs substituïnt els dendrocombustibles històrics (carbó i llenya)--, expliquen l'increment de fusta dreta i l'expansió horitzontal del bosc, especialment a la Catalunya Vella. Aquest procés hauria produït un efecte acumulatiu de biomassa, amb arbres cada cop més grans, una reducció de capçada i augment de material sec. Aquestes dinàmiques --augment de temperatura, major evapotranspiració i augment molt important de peus d'arbre per ha-- explicarien un fenomen nou de segregació d'aigua, en l'àmbit de descens dels aqüífers i cabals de rius i rieres, amb intensitats diferents i efectes tangibles. Processos fàcils d'entendre, tanmateix difícils de consensuar-hi acords.

Una situació que ha generat l'aparició d'unes noves generacions dels focs de bosc; per a Castellnou, ens trobaríem davant d'una cinquena generació de focs, en aquest cas d'alta intensitat, essencialment molt difícils de controlar, però sí predictibles, donades les actuals circumstàncies: increment de temperatura, augment d'evapotranspiració, i gran disponibilitat de material necrosat de combustibilitat alta.

La dimensió social del foc de bosc, atès el fort impacte emocional que aquest té i el fet que modernament s'ha urbanitzat a l'interior alguns paisatges forestals, amb el consegüent risc social que comporta el foc, transcendeix el concepte d'incendi forestal i esdevé un problema

socioambiental de gran abast.

Actualment sobre el bosc hi ha diferents percepcions i perspectives, algunes d'elles es troben en posicions molt allunyades. Fins i tot, a vegades, la mateixa administració forestal i la territorial projecten una imatge no harmònica.

Hi ha una concepció que posa en el màxim valor els boscos madurs, pràcticament verges, com ideal de bosc. Aquesta és una formulació cada cop més emergent, i encara que té diferents orígens, en part estaria inspirada per la visió que han donat els botànics clàssics, des de la perspectiva fitocenològica, amb el concepte de climacitat, en el que el bosc madur seria el màxim dins els rànquings de la botànica.

Recentment, la idea de bosc madur s'ha associat a la capacitat curativa d'aquests, una línia en la que s'hauria d'avançar aplicant criteris

de solvència científica, amb experiències realitzades en els boscos del país, o si més no propers, per evitar la generació d'expectatives de curació en col·lectius d'alta sensibilitat, com poden ser afectats per alguna disfunció de salut.

Hi ha corrents, sembla que també emergents, cada dia més nombroses que cerquen en el bosc una dimensió espiritual, ètico-religiosa, que alguns casos veuen en el mite del Wilderness, o el de la intocabilitat, com l'ideal paisatgístic. En oposició a aquests diferents corrents, encara perduren visions productivistes estrictes, cada cop més minoritàries.

Pensem que en un context de crisi ambiental com l'actual, el bosc ha de jugar un paper important per ajudar la seva superació. Creiem que la via de la bioeconomia és un camí de futur notori que, amb instruments de gestió sostenible posat al dia, ha de permetre dur a terme vies productives i d'ús social sostenible dels boscos.

Acabem recordant al mestre Margalef, que en relació a l'arbre i el bosc, reflexionava: «per entendre'ls es tanta la seva complexitat i la seva mística que ens cal també un poeta».

Martí Boada Juncà

Doctor en Ciències Ambientals, màster i llicenciat en Geografia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). També és llicenciat en Estudis Catalans per la Universitat de Perpinyà i format en Sociologia a l'Institut Catòlic d'Estudis Socials de Barcelona (ICESB) i en Química de Laboratori a l'Escola Industrial de Barcelona.

És professor titular del Departament de Geografia de la UAB i investigador de l'Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals (ICTA) de la UAB. Ha estat convidat com a professor en diferents universitats de l'Estat espanyol i l'Amèrica Llatina. Assessor científic de la UNESCO a París en matèria de Reserves de la Biosfera Mediterrànies i Iberoamericanes. Membre de l'equip directiu de l'ICTA-UAB i director del grup d'investigació en Conservació, Biodiversitat i Canvi Global (Nycticorax).

Per editar aquest document, amb el títol “Bosc i societat”, hem recollit un article del Doctor Martí Boada publicat al bloc de divulgació científica Divulcat.cat, a càrrec d'Enciclopèdia Catalana.

L'hem complementat amb algunes fotografies de paisatge del nostre entorn.